

ALBERTO VIJŪKO-KOJALAVIČIAUS ISTORINIS PASAKOJIMAS: RESPUBLIKOS KŪRIMAS

[...]

Respublikos steigimas

Tautos kilmės mitą jėzuitų istorikas sujungia su Respublikos steigimo mitu. Būtent tokiu mitiniu pasakojimu apie valstybės, respublikos pradžią jis paverčia iš Strykowski (Strijkovskio) perimtą Erazmo Stelos legendą apie tai, *kaip lietuvis Vaidevutis Litalanas iš lietuvių tautos tapo pirmuoju prūsu ir litalanų arba lietuvių karaliumi*.¹ Kronikos iškeltą pirmojo lietuvių karaliaus idėją Kojalavičius išaugina iki Respublikos idėjos.

IV amžiuje Germanijoje kitų tautų sumušti lietuvių protėviai herulai ir alanai su savo vadu Litalanu pasitraukę į Prūsiją ir čia buvę giminingos prūsų tautos mielai priimti. Bet vėliau, kilus vidaus nesantaikai, jie visi vos nepražuvę, nes neturėję visuomenės (*societas*), *gyvenę be įstatymų ir valdžios, būtent – tarpusavio žudynėmis (per mutuas caedes)*. Pagaliau, pasibjaurėję nesantarve, jie *ėmę tartis* ir priėję prie nuomonės, kad *būtų renkamas valdovas, kuris, tramdydamas atskirų žmonių godumą, leistų savo valia įstatymus*. Pasiilgę visuotinės taikos jie *suvokė, jog bendruomenėje visuotinė ramybė esti tada, kai laikomasi tų pačių įstatymų ir klausoma tos pačios valdžios, todėl jie troškė troško, kad šitaip būtų ir jų tėvynėje*. Šiuos žmonių troškimus, išsakytus viešame tautos susirinkime, ėmėsis įgyvendinti alanas Vaidevutis. Jis pasiūlęs bičių pavyzdžiu išsirinkti Karalių (*Rex*): *Paskelbkite vieną valdovą, kurio valdžia laiduotų jūsų laisvę*. Visi Vaidevučio pasiūlymui pritarę. *Tad susirinkusiems vieningai sutariant, jis ir buvo paskelbtas pirmuoju prūsų bei alanų, kurie vėliau buvo pavadinti lietuviais, valdovu*. Šitaip tapo įsteigta Prūsų ir Alanų Respublika – *Respublica Prussorum et Alanorum*. Naująją Respubliką Vaidevutis ėmęs *tvarkyti įstatymais – legibus Rempublicam novam administrabat*. Sykiu valdovas skubėjęs lavinti neišprususią tautą: *meiliais pokalbiais ir širdingu draugiškumu, bendromis vaišėmis stengėsis sušvelninti širdis ir žmogų su žmogumi suartinti. Šitokiu bendravimu [...] buvo padėti tokie viešosios santarvės pamatai (concordiae publicae fundamenta), jog žmonėms jau užteko kantrybės įsakymų klausyti ir neišlavintu protu aiškiai suvokti, kad esama dalykų, kurie vertintini labiau nei bet kokie asmeniškai reikalai, būtent – visuomenės gerovė (bendras gėris – bonum commune); dabar žmonės įsitikino, kad būtina garbingai kovoti prieš bet kurį priešą bendromis jėgomis ir pastangomis, aukojant net pačią gyvybę*².

Taigi pasakojimas apie lietuvių ir prūsų Respublikos sukūrimą apima ir suglaudžia tiek antikos filosofų Aristotelio ir Cicerono, tiek ir juos aktualizavusių lietuvių autorių A. Rotundo, L. Sapiegos, A. Volano, tiek ir jėzuitų plėtotas šv. Tomo Akviniečio (apie 1225–1274) ištermes apie valstybę kaip žmonių pilietinį susivienijimą, grindžiamą įstatymais, teisingumu ir draugyste, besiremiantį morale, palaikomą ugdymu, siekiantį bendrojo gėrio ir laiduojantį laisvę. Šiame pasakojime esama akivaizdžių sąsąukų tiek su antikos laikų, tiek su XVII amžiaus visuomeninės sutarties ir prigimtinės teisės teorijomis.³ Kojalavičiaus išplėtotas Vaidevučio mitas teigia, kad visuomenė ir politinė valdžia atsiradusios iš žmonių susitarimo. Būtent susitarimas padėjęs žmonėms pereiti iš laukinės būklės, tarpusavio žudynių arba visų karo prieš visus į civilizuotą bendruomeninį ir politinį gyvenimą.

¹ M. Strykowski, *Kronika Polska, Litewska, Zmódzka i wszyskiej Rusi*, oprac. M. Malinowski, Warszawa, 1846, t. 1, p. 43–45.

² Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *Lietuvos istorija*, vertė L. Valkūnas, Vilnius, 1989, p. 47–52; A. Wiiuk Koialowicz, *Historiae Litvanae Pars prior*, Dantisci, 1650, p. 11–20.

³ G. H. Sabine, T. L. Thorson, *Politinių teorijų istorija*, p. 70, 195–197, 280, 403–408, 433–440, 477–482.

Valdovo valdžia, politinė valdžia apskritai, kyla ne iš Dievo, bet iš tautos, iš bendruomenės. Kojalavičius pabrėžia, kad Respublika – tai pačios tautos kūrinys. Jis atsiranda ir gyvuoja tik žmonėms suvokiant, kad bendrus reikalus dera vertinti labiau nei asmeninius, suprantant, kad kovoti už Respubliką būtina aukojant net pačią gyvybę. Visuomenę ir Respubliką sukuriantys įstatymai ir ugdymas.

Taigi respublikos sąvoka Kojalavičiaus pasakojime, kaip ir XVI a. Lietuvos autorių tekstuose, nėra neutrali: ji siejama su konkrečiomis laisvės, teisingumo, draugystės, bendrojo gėrio vertybėmis. Ji reiškia civilizuotus, teisinius, humaniškus į politinę sąjungą susivienijusių žmonių tarpusavio santykius. Respublika nėra tapatinama su valstybe. Valstybės ir Respublikos sąvokų semantinius skirtumus išryškina trikalbis Konstantino Sirvydo (apie 1579–1631) žodynas, kurio pirmajame leidime, išėjusiame apie 1620 metus, brėžiama aiški takoskyra tarp lenkiškų žodžių *państwo* ir *rzecz pospolita: pańftwo / imperium, regnum, iurisdiction, waldzioimas / wießpatifte* ir – *rzeczpospolita / respublica. Bindrifte / wisißkifte / wifatine*.⁴ Taigi valstybė – *wießpatystė* nuosekliai skiriama nuo respublikos – *bendrystės, visuotinės* (bendruomenės, visuomenės). Beje, tik ši semantinė takoskyra atskleidžia to meto tekstuose vartotos sąvokos LDK respublika, laisva LDK respublika (*wolna rzecz pospolita Wielkiego Księstwa Litewskiego*) tikrąją prasmę.

Respublikos antitezė Kojalavičiui, kaip ir antikos bei XVI amžiaus Lietuvos autoriams, – tironija, barbarybė. Šitaip Lietuvos Respublikai (*Respublica Litvana*), valdytai Palemono, Mindaugo, Gedimino, Vytauto ir visų kitų lietuvių valdovų, priešinamas tironas Maskvėnas (*Moscus*) ir tironiškai tvarkoma Maskva (*Moschouia, Moscouia, Moscuia, Moschi imperium*), kuri Lietuvos istorijoje pabrėžtinai nėra vadinama respublika. Šis vardas be Lietuvos dar skiriamas senajai Romai, Lenkijai ir senosioms rusų žemėms (Polockui, Kijevui ir kitoms): *Russicae Reipublicae*.⁵

Šitaip Kojalavičiaus pasakojimas perima ir saugo dar XVI šimtmetyje subrandintą Lietuvos Respublikos kaip žmonių politinės bendruomenės, pilietinio susivienijimo supratimą. Sykiu jis istoriniais argumentais paremia, sutvirtina jau Rotundo skelbtą ir Trečiojo Lietuvos statuto saugotą laisvos Lietuvos Respublikos kaip nuo seniausių amžių gyvuojančio steiginio mitą.

Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *Lietuvos istorijos įvairenybės*, 2 dalis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 389–391.

⁴ Senasis Konstantino Sirvydo žodynas, parengė K. Pakalka, Vilnius, 1997, p. 261, 345–346.

⁵ A. Wiiuk Koialowicz, *Historiae Litvanae Pars prior*, Dantisci, 1650, I, p. 23, 29, 68, 85, 263.